

NORASMIY BANDLIKNING MEHNAT BOZORIDAGI O'RNI VA IJTIMOIY XAVFLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17600106>

Levakov Izzatulla Nematillayevich

i.f.f.d, v.b dots,

“University of Business and Science”, “Menejment” kafedrasi mudiri

izzatillalevakov@gmail.com

+99888-441-05-09

‘ktamov Shoxruxbek O Ulug‘bek o‘g‘li

“University of Business and Science” 2-bosqich magistranti

shohkrukhuktamov2404@gmail.com

+99891-117-07-03

ANNOTATSIYA: Mehnat bozori har qanday mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, uning samaradorligi iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy rivojlanishga bevosita ta‘sir qiladi. Norasmiy bandlikning yuqori darajasi iqtisodiy rivojlanishning sustlashishiga, davlat byudjetiga tushumlarning kamayishiga va fuqarolarning ijtimoiy himoyasiz qolishiga olib keladi⁵. O‘zbekistonda ham bu muammo dolzarb bo‘lib, norasmiy sektorda band aholining ulushi 2024-yil yanvar holatiga ko‘ra 39 foizni tashkil etdi. ***Maqola siyosatchilar, tadqiqotchilar va mehnat bozori ishtirokchilari uchun dolzarb ahamiyat kasb etadi.***

АННОТАЦИЯ: Рынок труда является важнейшей составной частью экономики любой страны, и его эффективность напрямую влияет на экономическую стабильность и социальное развитие. Высокий уровень неформальной занятости приводит к замедлению экономического роста, снижению поступлений в государственный бюджет и оставляет граждан без социальной защиты. В Узбекистане эта проблема также остается актуальной: по состоянию на январь 2024 года доля занятого населения в неформальном секторе составила 39 процентов. Статья представляет собой актуальный интерес для политиков, исследователей и участников рынка труда.

Abstract: The labor market is an essential component of any country's economy, and its efficiency directly affects economic stability and social development. A high level of informal employment leads to slower economic growth, reduced government budget revenues, and leaves citizens without social protection. In Uzbekistan, this issue remains relevant as well: as of January 2024, the share of the employed population in the informal

⁵Schneider, 2012. The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?

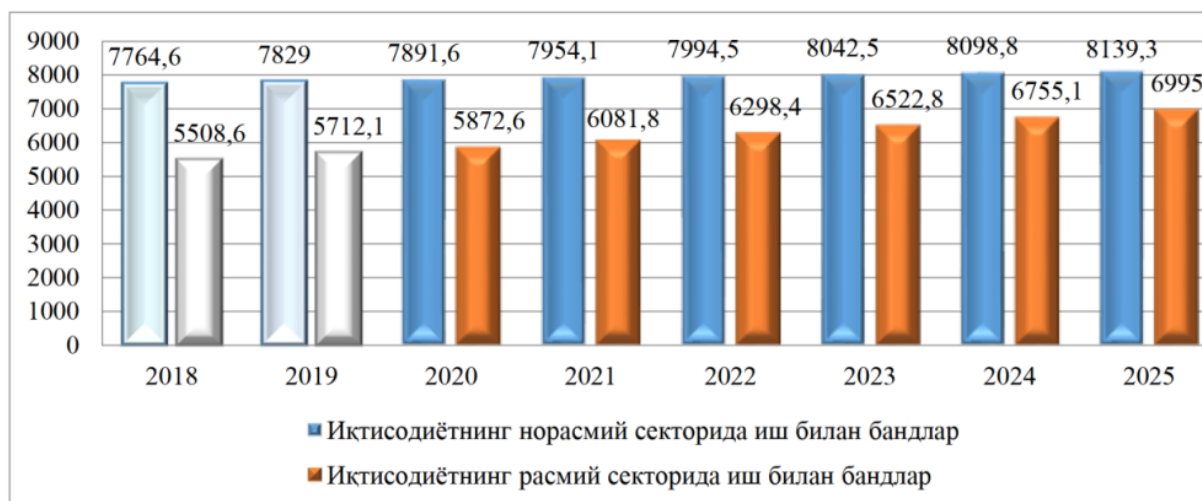
sector amounted to 39 percent. The article is of particular relevance for policymakers, researchers, and labor market participants.

KALIT SO‘ZLAR: norasmiy mehnat bozori, ishsizlik, mehnat bozori, iqtisodiy rivojlanish, bandlik siyosati, ijtimoiy himoya, ishsizlik darajasi, mehnat resurslari, rasmiylashtirish jarayonlari, ish o‘rinlarini legallashtirish.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: неформальный рынок труда, безработица, рынок труда, экономическое развитие, политика занятости, социальная защита, уровень безработицы, трудовые ресурсы, процессы формализации, легализация рабочих мест.

KEYWORDS: informal labor market, unemployment, labor market, economic development, employment policy, social protection, unemployment rate, labor resources, formalization processes, job legalization.

Mehnat resurlari soni, kichik tadbirkorlikda bandlar soni, iqtisodiyot soha va tarmoqlarida bandlar soni hamda ish bilan bandlik darajasining o‘zgarish tendensiyalaridan kelib chiqib, ushbu ko‘rsatkichlarning 2020-2025 yillardagi prognoz parametrlari aniqlandi. Keyingi yillarda respublikada demografik vaziyat barqaror-lashganligiga qaramasdan, hali ham aholining tabiiy ko‘payishi MDH mamlakatlaridagi o‘lishga nisbatan ancha yuqoridir.

1-rasm. O‘zbekiston Respublikasida iqtisodiyotning rasmiy va norasmiy sektorlarida ish bilan bandlarning 2020-2025 yillardagi prognoz parametri, (ming kishi)

Bugungi zamonaviy mehnat bozorida norasmiy bandlik bu nafaqat iqtisodiy, balki chuqur ijtimoiy ildizlarga ega bo‘lgan murakkab hodisa hisoblanadi. U rasmiy statistikada to‘liq aks etmaydi, biroq real iqtisodiyotda millionlab insonlarning kunlik turmush darajasi va hayot sifati bilan bevosita bog‘liq. Norasmiy sektor ko‘pincha muqobil ish o‘rni sifatida

qaraladi, ayniqsa rasmiy ish o‘rinlari yetarlicha yaratilmagan, iqtisodiy o‘sish barqaror bo‘lmagan hududlarda kuzatilmoqda.

Norasmiy bandlik – bu rasmiy mehnat qonunchiligiga asoslanmagan, soliqqa tortilmaydigan va davlat nazoratidan tashqarida bo‘lgan mehnat faoliyatidir⁶. Bunday bandlik shakllari mehnatkashlarning huquqlarini zaiflashtirib, iqtisodiyotni sozalashtirishga sabab bo‘ladi⁷. Norasmiy sektorda faoliyat yurituvchilar ko‘pincha vaqtinchalik, mavsumiy va noaniq shartlar asosida ishlaydi, bu esa ularning huquqiy himoyasini cheklaydi.

Mamlakatimizda yashirin iqtisodiyot ko‘lamini aniqlash va uni qisqartirishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 2024-yilning 16-yanvar kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev raisligida makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy rivojlanishni ta‘minlash bo‘yicha ustuvor vazifalar yuzasidan o‘tkazilgan videoselektor yig‘ilishida ham yashirin iqtisodiyot muammosi bugungi kunda eng dolzarb masala ekanligi qayd etildi.

Aholining ish bilan bandligini ta‘minlash davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu bejiz emas, chunki ish bilan bandlik aholi turmush darajasini yuklastirishning asosiy omili bo‘lib qolmay, balki uning sog‘lom turmush tarzini tashkil qilishning sharti hamdir.⁸

Aholining ish bilan bandligi deyilganda, mamlakatning barcha fuqarolari emas, balki aholining mehnatga layoqatli qismi nazarda tutilishini alohida aytib o‘tish kerak. Mehnatga layoqatli aholi deyilganda esa mamlakat aholisining ma‘lum yoshga yetgan va mehnat qilish qobiliyatiga ega bo‘lgan qismi tushuniladi. Rivojlangan mamlakatlarda aholining bu guruhiga 14 yoshdan 70 yoshgacha bo‘lgan kishilar, bir qator mamlakatlarda, xususan, Rossiya va O‘zbekistonda 16 yoshdan 60 yoshgacha bo‘lgan erkaklar va 16 yoshdan 55 yoshgacha bo‘lgan ayollar kiradi. Biroq birinchi va ikkinchi guruh nogironlari va imtiyozli nafaqa oluvchilar mehnatga layoqatli aholi soniga kiritilmaydi. Ushbu toifadagi aholi bo‘yicha yana tahliliy-taklifiy qaytamiz.

Shuni ham aytib o‘tish kerakki, mehnatga layoqatli aholining hammasi ham ish bilan band bo‘lavermaydi. Uning bir qismi ta‘lim olish bilan band bo‘lsa, bir qismi uy xo‘jaligi bilan shug‘ullanadi. Shu bilan birgalikda, mehnat qilish qobiliyatiga va istagiga ega bo‘la turib, hozirgi kunda ish bilan band bo‘lmagan kishilar ham borki, ular har bi mamlakatning “ishsizlar armiyasi”ni tashkil qiladi.

Mamlakatimizda bozor iqtisodiyotiga o‘tish bilan aholining bandlik darajasini birmuncha oshirish imkoniyatlari yaratildi. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shu narsadan dalolat bermoqdaki, mehnat munosabatlarida aholining o‘zi istagan sohada bandligi yuqori

⁶(ILO) 2018. "Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture";

⁷Williams &Horodnic, 2015. "Explaining Participation in the Informal Economy: An Institutional Incongruence Perspective";

⁸ Toshmurg‘un Ergashev. “Bozor iqtisodiyoti”. – T.: “O‘qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi.

qadrlanadi. Chunki aynan shunday bo'lgandagina inson yuqori samaradorlik va sifat bilan mehnat qiladi. Bozor iqtisodiyoti aholi bandligi muammosini to'la-to'kis hal eta olmaydi, ishsizlik muammosi hamisha saqlanib qoladi. Bu bozor iqtisodiyotining qonunidir.

Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yilning 1-yanvar holatiga ko'ra, O'zbekistonda jami band aholining 39,0 foizi norasmiy sektorda faoliyat ko'rsatmoqda. Mamlakatda 5,5 millionga yaqin kishi norasmiy sektorda mehnat qilmoqda.

So'nggi yillarda O'zbekistonda mehnatga layoqatli aholining norasmiy sektorda bandligi ma'lum darajada pasaydi (2020-yil – 42,8 foiz, 2023-yil – 39,0 foiz) ya'ni norasmiy bandlik oxirgi 4 yilda 3,8 foizga yoki 0,2 mln. kishiga kamaygan.

Buning asosiy sabablaridan biri o'zini – o'zi band qilishning davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishidir. Shuningdek, ishsizlik darajasining 2020-2023 yillarda (3,7 foiz punktiga) kamayishi bilan norasmiy bandlik o'rtasida bevosita bog'liqlikni kuzatish mumkin.

Kuzatuv natijalariga ko'ra, mamlakat hududlarida norasmiy bandlik darajasida ma'lum tafovutlar mavjud. Norasmiy bandlikning eng yuqori darajasi Namangan (50 foiz), Surxondaryo va Jizzax (49 foiz), Qashqadaryo (48,4 foiz) viloyatlariga to'g'ri keladi. Eng past ko'rsatkich esa, Toshkent shahri (10,9 foiz) va Navoiy (21,8 foiz) viloyatiga va nisbatan past ko'rsatkich Buxoro (32,3 foiz) va Toshkent (34,9 foiz) viloyatlarida kuzatildi. Hududlar o'rtasidagi farq Toshkent shahridan tashqari 2,3 martani tashkil qilgan.

Iqtisodiyotning norasmiy sektorida band bo'lganlar soni asosan vaqtinchalik, bir martalik va mavsumiy ishlarni bajaruvchilar (94,4 ming kishi) hamda yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan dehqon xo'jaliklarida norasmiy band bo'lganlar sonining (141,2 ming kishi) keskin qisqarishi hisobiga kamaygan⁹.

Yurtimizda norasmiy bandlik ko'plab iqtisodiy sohalarda – qishloq xo'jaligi, qurilish, xizmat ko'rsatish, savdo va hatto transport sohasida keng tarqalgan. Bu holat ayrim hollarda tirikchilikni ta'minlash uchun majburiy tanlov bo'lsa, boshqa hollarda esa ish beruvchilar tomonidan ijtimoiy mas'uliyatdan qochish vositasi sifatida ishlatiladi. Natijada, ishchi kuchi rasmiy ro'yxatga olinmaydi, shartnoma tuzilmaydi, ijtimoiy sug'urta tizimidan foydalanish imkoniyati cheklanadi.

Har qanday mehnat munosabatlari tizimida ham shaxsiy, ham davlat manfaatlari xavf ostida. Turli mamlakatlarda uning roli faoldan passivgacha farq qilsa-da, davlat ham tizimning ishtirokchisi hisoblanadi. Uyushgan mehnat, ish beruvchilar va hukumat o'rtasidagi sog'liq va xavfsizlik bo'yicha munosabatlarning tabiati mamlakat yoki sanoatdagi ishlab chiqarish munosabatlarining umumiy holatidan dalolat beradi va aksincha. Rivojlanmagan mehnat munosabatlari tizimi avtoritar xarakterga ega bo'lib, qoidalar ish beruvchi tomonidan to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita xodimning ishtirokisiz belgilanadi, taklif qilingan shartlar bo'yicha ishga qabul qilishdan tashqari.

⁹https://imrs.uz/publications/articles-and-abstracts/norasmiy_bandlik

Hatto mehnat munosabatlari tizimlarining klassik tasvirlari ham statik tavsif emas, chunki har qanday bunday tizim iqtisodiy yoki siyosiy yangi sharoitlarga mos ravishda o'zgaradi. Bozor iqtisodiyotining globallashuvi, davlatning samarali kuch sifatida zaiflashishi va ko'plab sanoati rivojlangan mamlakatlarda kasaba uyushmalari hokimiyatining pasayishi an'anaviy mehnat munosabatlari tizimlariga jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi.

Bundan tashqari, yana bir doimiy narsa bor: yakka tartibdagi ishchining ish beruvchiga iqtisodiy bog'liqligi ularning munosabatlarining asosiy fakti bo'lib qolmoqda - bu xavfsizlik va sog'liq uchun jiddiy potentsial oqibatlariga olib keladi. Ish beruvchining umumiy majburiyati xavfsiz va sog'lom ish joyini ta'minlash va ishchilarni o'z ishlarini xavfsiz bajarish uchun o'rgatish va jihozlashdir. Ishchi xavfsizlik va sog'liqni saqlash qoidalariga rioya qilish va ish paytida o'ziga yoki boshqalarga zarar etkazmaslik uchun o'zaro majburiyatlarga ega. Ushbu yoki boshqa majburiyatlarni bajarmaslik, ularni hal qilish uchun mehnat munosabatlari tizimiga bog'liq bo'lgan nizolarga olib kelishi mumkin. Nizolarni hal qilish mexanizmlari nafaqat ishni to'xtatib turish va blokirovkalarni tartibga soluvchi qoidalarni emas, balki xodimlarni intizom va ishdan bo'shatishni ham o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, ko'pgina mamlakatlarda ish beruvchilar xavfsizlik va sog'liqni saqlash masalalari bilan shug'ullanadigan turli muassasalarda ishtirok etishlari, xavfsizlik va sog'liqni saqlash monitoringini amalga oshirishlari, ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar va kasalliklar haqida xabar berishlari va bilvosita, kasbiy kasallikdan aziyat chekkan ishchilarga kompensatsiya to'lashlari shart.

Norasmiy bandlikning mehnat bozoridagi mavjudligi qisqa muddatda ish bilan bandlik ko'rsatkichlarini "sun'iy" ravishda oshirayotgan bo'lsa-da, uzoq muddatli ijtimoiy xavflarni yuzaga keltiradi.

Birinchidan, bu holat pensiya tizimiga jiddiy bosim yaratadi;

Ikkinchidan, norasmiy bandlik inson mehnat huquqlarining buzilishiga olib keladi. Xodimning ish vaqtining me'yorsizligi, mehnat xavfsizligining yetarli ta'minlanmasligi, diskriminatsiya va jinsiy tengsizlikning kuchayishi kabi salbiy oqibatlar kuzatiladi.

Uchinchidan, soliq tizimiga bog'liq, davlat byudjeti katta miqdorda tushumdan mahrum bo'ladi, bu esa ijtimoiy xizmatlarning sifati va ko'lami pasayishiga olib keladi.

Norasmiy bandlik, shuningdek, iqtisodiyotda "ikki darajali" mehnat bozorini shakllantiradi: rasmiy sektorda ishlayotganlar va norasmiy ishchilar o'rtasida iqtisodiy va ijtimoiy tafovutlar chuqurlashadi. Bu holat ijtimoiy adolatsizlik hissini kuchaytiradi va ijtimoiy norozilik kayfiyatlariga zamin yaratadi. Ayniqsa, yoshlarda rasmiy sektor mehnat bozoriga kirishdagi to'siqlar yuqori bo'lsa, norasmiy bandlikga kirishish "mehnat faoliyatining odatiy yo'li" sifatida qaraladi, bu esa mehnat madaniyatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu bois, norasmiy bandlikni faqatgina “ishsizlar uchun muqobil imkoniyat” sifatida emas, balki iqtisodiy siyosatda tizimli yondashuvni talab qiladigan muammo sifatida ko‘rish muhimdir. Bu yo‘nalishda soliq, mehnat va ijtimoiy siyosatning uyg‘unligi, rasmiy sektorni jozibador qilish, kichik biznesga qulay sharoitlar yaratish hamda mehnat huquqiy madaniyatini oshirish dolzarb vazifalardandir.

Norasmiy bandlikning kamayishida ma‘lum ijobiy o‘zgarishlar kuzatilayotgan bo‘lsada, hal etilishini kutayotgan muammolar ham saqlanib qolmoqda.

Keyingi yillarda yashirin iqtisodiyot ko‘lamini keskin qisqartirish orqali mamlakatda sog‘lom raqobat va xususiy biznesni rivojlantirish choralari ko‘rilayotir. Xususan, «O‘zbekiston - 2030» strategiyasida yashirin iqtisodiyotni qisqartirish orqali soliq bazasini qo‘shimcha kengaytirish imkoniyatidan foydalanish o‘z ifodasini topgan.

Shuningdek, mazkur strategiyada bandlik ko‘lamini oshirish va munosib mehnat sharoitlarini yaratish orqali mehnat bozorining barqarorligini ta‘minlashga alohida e‘tibor qaratilgan.

E‘tiboringizni norasmiy bandlikning mehnat bozoridagi ijtimoiy xavflaridan biri voyaga yetmaganlarning norasmiy va noqonuniy mehnatlariga qaratmoqchiman.

O‘zbekistonda voyaga yetmagan shaxslarning mehnatini huquqiy jihatdan tartibga solish borasida aniq normativ hujjatlar mavjud. Qonunda bor, amalda qanday? Ushbu savol yuzaga kelishiga quyida javob olishingiz mumkin.¹⁰

Har gal Farg‘onadan Toshkentga xizmat safariga chiqqanimda, Qamchiq tog‘ dovonidagi, xalqimiz tilida perevaldagi savdo va ovqatlanish nuqtalarida tinmay ishlayotgan o‘spirin va bolalarga ko‘zim tushadi.

Kuni kecha Pereval orqali o‘tayotganimda ham, ortga qaytayotganimda ham yo‘l yoqasidagi oshxonalarda voyaga yetmagan, endigina hayotga qadam qo‘yayotgan bolalar tun yarmida ham ofitsiantlik qilayotganiga ko‘zim tushdi. Ularning yoshi hali maktab partasiga mos, ammo ko‘zlarida charchoq va mas‘uliyat yuki bor edi. Ular bilan bir necha daqiqa buyurtma berish bahonasida suhbatlashdim. Biri, ta‘tilda ishlayotganligidan so‘z ochsa, biri oilasiga yordam berish ilinjida ishlayotganligidan so‘zlaydi. Hali yoshligi, bu vaqtda ishlaganligi uchun qo‘shimcha haq yoki imtiyoz borligi haqida so‘raganimda, hatto mehnat huquqlaridan ham xabardor emasligi guvohi bo‘ldim. Ushbu javoblar shunchaki bolalarning emas, jamiyatning hikoyasini ochdi.

Ular yozning issig‘i, qishning sovug‘iga qaramasdan, tog‘ yo‘li bo‘ylab kelayotgan yo‘lovchilarga xizmat ko‘rsatishadi. Savol tug‘iladi: ular qonuniy ishlayaptimi? Ular mehnat shartnomalariga ega bo‘lishganmi? Ularning mehnat huquqlari himoya qilinyaptimi?

Ularning mehnat shart-sharoitlarini kuzatar ekanman, voyaga yetmaganlarning mehnatidan foydalanishga yo‘l qo‘ymaslik bo‘yicha qonunchilikdagi talablar qo‘pol

¹⁰ “O‘zbekiston ovozi” gazetasining 2025-yil, 6-avgust kungi sonida

ravishda buzilayotganligi guvohi bo'lasiz, ahir ish vaqtining muddati haftasiga o'ttiz olti soatdan oshmaydigan o'n oltidan o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan voyaga yetmaganlar, haftasiga yigirma to'rt soatdan oshmaydigan o'n beshdan o'n olti yoshgacha bo'lgan voyaga yetmaganlar mehnatidan foydalanishga yo'l qo'yilmasligi belgilangan bo'lsada, tun-u kun mehnatdagi yoshlar real hayotda e'tibordan chetda qolmoqda. Va endi asosiy savol: bunga kim javobgar?

Qamchiq tog' dovonidan vodiylar viloyatlariga har kuni minglab odamlar o'tadi – tabiiyki oralarida mehnat munosabatlari bilan shug'ullanuvchi tashkilot vakillari ham bor. Ammo nega ular bu manzaraga befarq qaraydi?

Bu faqat bir lahzali e'tibor emas, balki tizimli va uzluksiz faoliyat bo'lishi kerak. Jamoatchilik nazorati olib borishda nega tashabbus va takliflari guvohi bo'lmaganmiz. Bunda, jamoatchilik nazorati – faqatgina rasmiy idoralar ishi emas, balki har bir fuqaroning vijdonida boshlanishi kerak emas-mi?! Shunda, muammoni yashirish yoki e'tiborsiz qoldirishning iloji qolmaydi. Agar har birimiz shunday holatni ko'rib, kamida "Bu bola nega tungi smenada?", "U mehnat shartnomasiga egami?", "Ta'limi-chi, sog'ligi-chi?" degan savollar bilan tadbirkordan so'rasak, bir kun kelib javobgarlikni anglagan ish beruvchi bu yoshlardan foydalanishda vijdonan yondashgan va bolalar huquqiga hurmat kuchaygan bo'lardi.

Ba'zi tadbirkorlar bu holatni "yordamchi qo'l", "oilasiga yordam berayapti", deb oqlashga urinishadi. Ammo biz haqiqiy yordamni qonunga asoslangan mehnat, ta'lim imkoniyatlari va bolalarning kelajagini ta'minlash orqali berishimiz mumkin. Qonunni bilib, bila turib buzish – bu vijdonsizlik emasmi?

Bu yerda masala faqat ishbilarmonlikda emas, insonparvarlik, insof va vijdon haqida ketmoqda. Biz tadbirkorlardan qonunga bo'ysungan holda, vatanparvarlik va odob-axloq me'yorlariga muvofiq harakat qilishlarini kutamiz. Jamiyatning ishonchi va hurmatini qo'lga kiritish qilayotgan foydadan ham muhim ekanini anglash payti keldi.

Bu bolalarning joni va kelajagi haqida gap ketmoqda. E'tiborsizlik – sukut, sukut esa – jinoyatga sheriklikdir.

Unutmaslik kerakki, voyaga yetmaganlar mehnati faqat qonun emas, millat sha'ni masalasi ham. Ushbu bolalarning o'rniga o'z farzandlariningizni ko'z oldingizga keltirib ko'ring. Shu paytda – u ta'lim muassasasida bo'lishi, dam olishi yoki kamida bolaligini his qilib yashashi kerak emasmi?

Hech bo'lmaganda, o'quvchi-yoshlarning yozgi ta'til davrini mazmunli tashkil etish, ularni madaniy, ma'rifiy va sport tadbirlariga faol jalb qilish maqsadida "Dolzarb 90 kun" loyihasi doirasida yozgi ta'til davrida maroqli dam olishlari hamda bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etishlari mumkin.

Yosh organizmga tushayotgan og'ir jismoniy zo'riqish, muntazam rejimsiz ish va stresslar – keyinchalik og'ir salomatlik muammolariga olib kelishi shubhasiz. Bolalar

organizmi hali shakllanish jarayonida. Biz bugun pul topyapti, deb xursand bo'layotgan bola, ertangi kuni bir umr charchoq, jarohat va ruhiy talafotlar bilan yashashi mumkin.

Tuni bilan ishlagan bola ertaga darsda o'tirib, matematika yoki tarixni tinglaydi deb o'ylaymizmi? Yo'q, u uxlaydi. U doimiy kechikar, sog'lig'i yo'q bo'lib darsni chetda qoldiradi. Bu esa uning bilim olish imkonini cheklaydi, kambag'allik davrini uzaytiradi, jamiyatda teng huquqli a'zo bo'lib shakllanishiga to'sqinlik qiladi. Bu faqat bir bola muammosi emas – butun mamlakatning intellektual salohiyatiga zarba. Bola mehnati ortidan kelgan pul hech qachon u yo'qotgan imkoniyatlarni qoplay olmaydi. Hurmatli otalalar biz har bir farzandni mehnat bilan emas, ta'lim, e'tibor va mehr bilan tarbiyalashimiz shart.

Ushbu masalaning yana bir achinarli tomoni turistlarchi – ular bu manzarani qanday qabul qiladi? Qamchiq yo'lidan nafaqat mahalliy, balki yuzlab chet ellik turistlar ham o'tadi. Ular uchun har bir taassurot – O'zbekiston haqidagi umumiy tasavvurning bir bo'lagidir. Agar sayyoh tushlik xarid qilayotganida xizmat ko'rsatuvchi 15–16 yoshli bolani ko'rsa, uning ko'nglida qanday fikr qoladi?

Bu O'zbekistonning sayyohlik imijini, balki xalqaro miqyosdagi ishonchini ham shubha ostiga qo'yadi. Bugungi global dunyoda mamlakat imiji bu – sarmoya, hamkorlik, xalqaro munosabatlar uchun asosiy omillardan biri.

Bu borada, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Vaqtincha, mavsumiy va bir martalik ishlarda band bo'lgan fuqarolarning mehnat faoliyati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori¹¹ asosida jamoatchilik va deputatlik nazorati olib borilmayapti. Shu maqsadda, deputatlik va jamoatchilik nazorati olib boorish lozim.

Bundan tashqari, majburiy mehnat va bolalar mehnatiga yo'l qo'ymaslik munosib mehnatning asosiy tamoyillari hisoblanadi va XMT Konvensiyalari hamda tavsiyalari, milliy qonunchilikda talablar belgilab qo'yiladi.¹²

XMTning Zo'rlab ishlatish yoki majburiy mehnat to'g'risidagi 29-sonkonvensiyasi, Majburiy mehnat to'g'risidagi 29-son konvensiyasiga bayonnomasi, Majburiy mehnatni tugatish to'g'risidagi 105-son konvensiyasi, Ishga qabul qilish uchun eng kichik yosh to'g'risidagi 138-son konvensiyasi hamda Bolalar mehnatining og'ir shakllarini taqiqlash va yo'q qilishga doir shoshilinch choralar to'g'risidagi 182-son konvensiyasida majburiy mehnat va bolalar mehnatiga yo'l qo'ymaslik bo'yicha talablar belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 44-moddasiga ko'ra sud qaroribilan tayinlangan jazoni ijro etish tartibidan yoxud qonunda nazarda tutilgan boshqa hollardan tashqari majburiy mehnat taqiqlanadi. Bolalar mehnatining bolaning sog'ligiga,

¹¹ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 01.07.2021 yildagi 410-son;

¹² Ijtimoiy-mehnat masalalari bo'yicha respublika uch tomonlama komissiyasi majlisining 2025-yil 12-fevraldagi 10-sonli majlis bayoniga 8-ilova "Munosib mehnat tamoyillarini tatbiq etish bo'yicha yo'riqnoma"

xavfsizligiga, ahloqiga, aqliy vajismoniy rivojlanishiga xavf soluvchi, shu jumladan uning ta'lim olishiga to'sqinlik qiluvchi har qanday shakllari taqiqlanadi. Mehnat kodeksining 5-moddasiga ko'ra mehnat erkinligi har kimning mehnat qilishga bo'lgan o'z qobiliyatlarini tasarruf etish, ularni qonun bilan taqiqlanmagan har qanday shaklda amalga oshirish, mashg'ulot turini, kasbni va mutaxassislikni, ish joyini hamda mehnat sharoitlarini erkin tanlash huquqini anglatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Schneider, 2012. The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?;
2. (ILO) 2018. "Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture";
3. Williams & Horodnic, 2015. "Explaining Participation in the Informal Economy: An Institutional Incongruence Perspective";
4. Toshturg'un Ergashev. "Bozor iqtisodiyoti". – T.: "O'qituvchi" nashriyot-matbaa ijodiy uyi;
5. "O'zbekiston ovozi" gazetasining 2025-yil, 6-avgust kungi sonida;
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 01.07.2021 yildagi 410-son;
7. Ijtimoiy-mehnat masalalari bo'yicha respublika uch tomonlama komissiyasi majlisining 2025-yil 12-fevraldagi 10-sonli majlis bayoniga 8-ilova "Munosib mehnat tamoyillarini tatbiq etish bo'yicha yo'riqnoma".